

Մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավական չափանիշները պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի վերաբերյալ

2017 թվականի ընթացքում Քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմ, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի (այսուհետև՝ Անկախ հանձնաժողով), դատարան եռաստիճան համակարգից անցում կատարվեց Անկախ հանձնաժողով, դատարան երկաստիճան համակարգին: Նախատեսվեց պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի և Անկախ հանձնաժողովների գործառույթների տարանջատման մեխանիզմ: Սահմանվեցին իրական չափանիշներ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծման ընթացքում: Ամրագրվեցին դատապարտյալի իրավունքներ, որոնք ուղղված են անձին վերաբերող որոշումների կայացմանը վերջինիս մասնակցությունն ապահովելուն:

Այնուամենայնիվ, չնայած նշված փոփոխություններն՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համակարգը գործնականում շարունակվում է գործել թերություններով, ինչն էլ բացասաբար է անդրադառնում նաև ազատությունից զրկվածների իրավունքների պաշտպանության վրա: Գործող համակարգի թերությունների, միասնական մոտեցումների բացակայության վեր հանման հարցում կարևոր է եղել ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի ուժով Անկախ հանձնաժողովի կազմում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի ներկայացուցիչների ընդգրկվածությունը:

Դատապարտյալների պայմանական վաղաժամկետ ազատման այս համակարգի արդյունավետությունը գնահատելու տեսանկյունից կարևոր է վերաբերելի վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրությունը: Այդպիսի տվյալների ուսումնասիրման կարևորությունը մատնանշվել է նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ի Պայմանական ազատման վերաբերյալ հանձնարարականի 43-րդ կետով, որում սահմանվում է հետևյալը. *«Որպեսզի պատկերացում կազմվի գործող պայմանական ազատման համակարգի նպատակահարմարության և հետագա զարգացման վերաբերյալ, անհրաժեշտ է իրականացնել գնահատում և կազմել վիճակագրություն, որը կարտացոլի անհրաժեշտ տեղեկություն այս համակարգերի*

գործունեության և պայմանական ազատման հիմնական նպատակների իրականացման փեսանկյունից դրանց արդյունավետության վերաբերյալ:»¹:

Հետևաբար, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համակարգի ուսումնասիրությունն իրականացնելիս վերլուծվել են նաև համապատասխան վիճակագրական տվյալները²: Ուսումնասիրության շրջանակներում դիտարկվել է 2017 թվականի հուլիսի 1-ից դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածի՝ քննարկվող համակարգի գործունեությանն առնչվող վիճակագրությունը: Մասնավորապես, ուսումնասիրվել են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ Անկախ հանձնաժողովի դրական ու բացասական եզրակացությունների թվերը, ինչպես նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինվելու դեպքերի քանակը:

Քննարկման են առնվել նաև 2017 թվականի հուլիսի 1-ից դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածի՝ Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունների և դատարանի որոշումների վիճակագրական տվյալները:

Ուսումնասիրությունը վկայում է, որ Անկախ հանձնաժողովի բոլոր դրական եզրակացությունները դատապարտյալների կողմից ներկայացվել են դատարան, իսկ դրանց պայմաններում դատարանի կողմից կայացված՝ անձանց պատժի կրումից ազատելու մասին որոշումները կազմում են ընդհանուր թվի 62%-ը: Միևնույն ժամանակ, Անկախ հանձնաժողովի՝ դատապարտյալների կողմից դատարան ներկայացված բացասական եզրակացությունների պայմաններում դատարանի՝ մերժելու մասին որոշումները կազմում են գործերի 57%-ը:

Ստորև ներկայացվում են 2017 թվականի հուլիսի 1-ից դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում Անկախ հանձնաժողովի կողմից տրված դրական և բացասական եզրակացությունների պայմաններում, դատարանի որոշումների քանակի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները՝

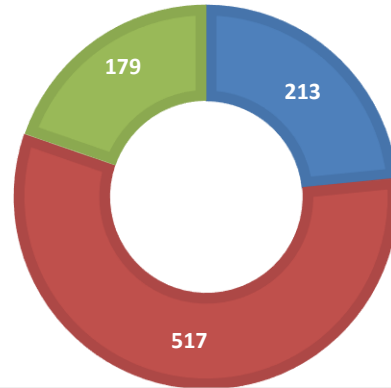
¹ Տե՛ս [https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(2003\)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67](https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(2003)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67) կայքէջում՝ 25.05.2018թ.-ի դրությամբ, կետ 43:

² Համաձայն ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից ստացված տեղեկության:

Վիճակագրական տվյալներ 2017 թվականի հուլիսի 1-ից
դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում Անկախ
հանձնաժողովի բացասական եզրակացությունների
պայմաններում դատարանի կայացրած որոշումների վերաբերյալ

- Դատարանի դրական որոշումներ
- Դատարանի բացասական որոշումներ
- Դատական քննության փուլում գտնվող

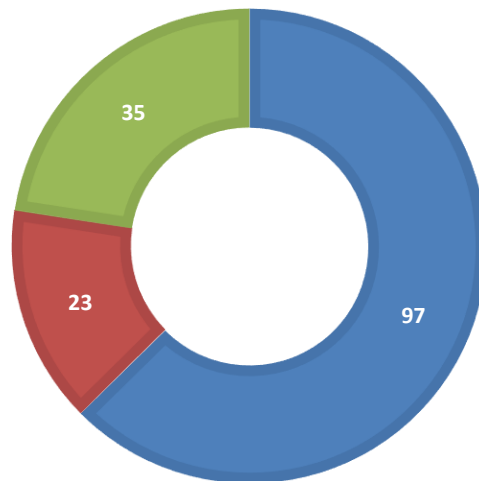
Ընդհանուր՝ 909

Վիճակագրական տվյալներ 2017 թվականի հուլիսի 1-ից
դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում Անկախ
հանձնաժողովի դրական եզրակացությունների պայմաններում
դատարանի կայացրած որոշումների վերաբերյալ

- Դատարանի դրական որոշումներ
- Դատարանի բացասական որոշումներ
- Դատական քննության փուլում գտնվող

Ընդհանուր՝ 166

Հարկ է նկատել, որ թեև կատարված փոփոխությունների արդյունքում խնդրո առարկա համակարգը կատարելագործվել է, այնուամենայնիվ նոր իրավակարգավորումների պայմաններում քննարկվող ինստիտուտի գործնական կիրառության ընթացքում առաջ են եկել մի շարք նոր խնդիրներ, որոնք

համապատասխան օրենսդրական լուծումներ են պահանջում: Մասնավորապես, դրանք հանգում են հետևյալին.

«Հարապարտյալի կողմից **անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունը դատարան ներկայացնելու համաձայնություն չտալու դեպքում** պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը տվյալ դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը ներկայացնում է **անկախ հանձնաժողովի կողմից եզրակացություն տալուց հետո՝ երեք ամիս անց (...):**

Դատարանի կողմից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը **մերժելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում** պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը տվյալ դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցն **անկախ հանձնաժողով է ներկայացնում Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված վեցամսյա ժամկետը լրանալուց 45 օր անաջ (...):**

Նշված կարգավորումներից բխում է, որ եթե դատապարտյալը չի օգտվում Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունը դատարան ներկայացնելու իր իրավունքից, ապա նա պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու է ներկայացվում 3 ամիս անց, մինչդեռ եթե եզրակացությունը ներկայացնում է դատարան և ստանում է մերժման վերաբերյալ որոշում, ապա՝ 6 ամիս անց:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ դատապարտյալները, ովքեր ստացել են Անկախ հանձնաժողովի դրական եզրակացությունը, բոլոր դեպքերում այն ներկայացնում են դատարան, քանի որ դա կարող է դրական ազդեցություն ունենալ դատարանի կողմից կայացվող որոշման վրա: Մինչդեռ, հակառակ պարագայում անձը, կաշկանդված լինելով Անկախ հանձնաժողովի բացասական դիրքորոշմամբ, հաճախ հրաժարվում է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան ներկայացնելուց: Դա պայմանավորված է նրանով, որ Անկախ հանձնաժողովի բացասական եզրակացության պայմաններում դատարանի կողմից մերժվելու դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը կարող է քննարկվել միայն 6 ամիս անց:

Վերոշարադրյալից ակնհայտ է, որ Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունը կարող է արտաքին ներգործություն ունենալ՝ նպաստելով դատապարտյալի կողմից այն

դատարան չներկայացնելուն, և դա այն պարագայում, երբ Անկախ հանձնաժողովի կողմից ընդունվող եզրակացությունները չեն պարունակում որևէ հիմնավորում կամ պատճառաբանություն, որը կարտացոլի դրա կայացման հիմքերը և դատապարտյալի համար կապահովի դատարանում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու իր հարցը ներկայացնելիս հնարավոր կանխատեսելի զարգացում:

Այսպես՝ «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովների կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի (այսուհետ՝ Նախագահի հրամանագիր) 16-րդ կետի համաձայն՝ *«Հանձնաժողովի նիստն սկսվելուց հետո նիստին մասնակցող հանձնաժողովի անդամներին բաժանվում է մեկական քվեաթերթիկ, որում, ըստ օրակարգային հարցերի հերթականության, ընդգրկվում են դատապարտյալների անուն-ազգանունները: Քվեաթերթիկում յուրաքանչյուր դատապարտյալի անուն-ազգանունից հետո նշվում են «Կողմ եմ դրական եզրակացությանը» և «Դեմ եմ դրական եզրակացությանը» բառերը՝ նշման համար նախատեսված դատարկ քառանկյուններում: Քվեաթերթիկները ստորագրվում են հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից»:* Վերոնշյալ նորմից հետևում է, որ այն Անկախ հանձնաժողովի կողմից կայացվող եզրակացությունը հիմնավորելու կամ պատճառաբանելու որևէ պահանջ չի պարունակում. Անկախ հանձնաժողովի անդամները սահմանափակվում են միայն վանդակներում համապատասխան նշում կատարելով:

Մինչդեռ, Անկախ հանձնաժողովի դիրքորոշման հիմնավորվածությունը չափազանց կարևոր է մի քանի առումներով: Նախ՝ այն դատապարտյալի համար կապահովի Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունների կանխատեսելիությունը, քանի որ դրա հիմքում դրված փաստարկների շնորհիվ վերջինիս համար ակնհայտ կլինեն ի օգուտ կամ ի վնաս իրեն եզրակացություն կայացնելու հիմնական պատճառները, ինչպես նաև նրա համար հետագա վերասոցիալականացման ուղեցույց կհանդիսանան: Երկրորդ՝ հիմնավորումների առկայությունն օգտակար կլինի նաև հենց Անկախ հանձնաժողովի համար, քանի որ հետագայում դատապարտյալի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը կրկին քննարկելու պարագայում, ուսումնասիրելով կոնկրետ դատապարտյալի անձնական գործը, ներառյալ՝ նախորդ եզրակացության հիմնավորումը, Անկախ հանձնաժողովի անդամների համար ակնհայտ կլինի անձի վերասոցիալականացման ընթացքը, ինչը կնպաստի առավել հիմնավոր եզրակացություն կայացնելուն:

Հետևաբար, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ Անկախ

հանձնաժողովի եզրակացությունների հիմնավորվածությունը չափազանց կարևոր է ինչպես դատապարտյալի հետագա վերասոցիալականացումն ապահովելու, այնպես էլ հենց Անկախ հանձնաժողովի գործունեության արդյունավետության տեսանկյունից:

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի վերաբերյալ որոշումների հիմնավորվածությունը կարևորվում է նաև միջազգային փաստաթղթերում: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ի Պայմանական ազատման վերաբերյալ հանձնարարականի 18-րդ կետի համաձայն՝ *«Այն չափանիշները, որոնց դատապարտյալը պետք է բավարարի, որպեսզի պայմանական վաղաժամկետ ազատվի, պետք է լինեն հստակ և բացահայտ:»*³: Նույն հանձնարարականի 32-րդ կետի գ) և դ) ենթակետերով սահմանվում է, որ *որոշումն ընդունող մարմինը պետք է մանրամասն քննարկի յուրաքանչյուր հիմք, ներառյալ դատապարտյալների կողմից իր օգտին ներկայացված դիրքորոշումը: Որոշումները պետք է արտացոլեն դրանք կայացնելու պատճառները և պետք է ծանուցվեն գրավոր եղանակով*⁴:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի (76) 2 բանաձև 10-րդ կետով առաջարկվում է, որ *անդամ պետությունների իշխանություններն օրենքով սահմանված ժամկետներում դատապարտյալներին տրամադրեն պայմանական ազատում անմիջապես այն բանից հետո, երբ նկատվում են բարենպաստ կանխատեսումներ*⁵:

Միևնույն ժամանակ, կայացվող եզրակացության հիմնավորվածությունը թույլ կտա Անկախ հանձնաժողովի կողմից առավել բովանդակային փաստաթուղթ ներկայացնել դատարան: Պետք է նկատել, որ Անկախ հանձնաժողովները չեն կարող ինքնանպատակ գործել: Մասնագիտացված Անկախ հանձնաժողովի հիմնական գործառույթը պետք է լինի դատարանին մասնագիտական եզրակացության տրամադրումը, որը կարող է մեծապես նպաստել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցի վերաբերյալ օբյեկտիվ դատական ակտ կայացնելուն:

Եզրակացությունը պատճառաբանելու և հիմնավորելու օրենսդրական պահանջի բացակայության պայմաններում այն դառնում է ձևական և շատ հաճախ համապատասխան որոշումը կայացնելու հարցում դատարանի համար որևէ

³ Տե՛ս [https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(2003\)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67](https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(2003)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67) կայքէջում՝ 25.05.2018թ.-ի դրությամբ, կետ 18:

⁴ Տե՛ս [https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(2003\)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67](https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(2003)+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67) կայքէջում՝ 25.05.2018թ.-ի դրությամբ, կետ 32-րդ կետի գ) և դ) ենթակետեր:

⁵ Տե՛ս <https://rm.coe.int/16804f2385> կայքէջում՝ 25.05.2018թ.-ի դրությամբ, կետ 10:

նշանակություն չի ունենում: Ավելին, առավել մտահոգիչ է ներկայացված վիճակագրական տվյալների վերլուծության արդյունքներն առ այն, որ դատարանի կողմից կայացված պատիժը կրելուց ազատելու վերաբերյալ որոշումների թիվն ավելի մեծ է Անկախ հանձնաժողովի բացասական, քան դրական եզրակացությունների դեպքում: Նշվածը մտահոգիչ է Անկախ հանձնաժողովի գործունեության արդյունավետության և դատապարտյալների շրջանում դրա հեղինակության տեսանկյունից, քանի որ դատարանի կողմից մեծամասամբ Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունից տարբերվող որոշում կայացնելու պարագայում դրա նկատմամբ վստահության անկումն անխուսափելի է:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում անհնար է ապահովել Անկախ հանձնաժողովի կողմից կայացվող եզրակացությունների հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը: Այսպես, Անկախ հանձնաժողովի անդամները գործում են հասարակական հիմունքներով՝ ունենալով հիմնական զբաղվածություն: Ուստի, նման ծանրաբեռնվածության պայմաններում անհնար է յուրաքանչյուր դատապարտյալի վերաբերյալ կայացնել հիմնավորված եզրակացություն, հատկապես, երբ առանձին դեպքերում Անկախ հանձնաժողովի նիստին կարող է ներկայացվել ընդհուպ մինչև 80 դատապարտյալի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը:

Կարելի է ենթադրել, որ Անկախ հանձնաժողովի անդամների ծանրաբեռնվածությամբ է պայմանավորված նաև Անկախ հանձնաժողովի եզրակացությունից տարբերվող դիրքորոշում ունենալու դեպքում Անկախ հանձնաժողովի անդամի կողմից հատուկ կարծիք ներկայացնելու դեպքերի սակավությունը: Մասնավորապես, Նախագահի հրամանագրի 24-րդ կետի համաձայն՝ *«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1.1-ին և 1.2-րդ մասերով կամ 77-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանգամանքներից որևէ մեկի վերաբերյալ **հանձնաժողովի եզրակացությունից տարբերվող դիրքորոշում ունենալու դեպքում հանձնաժողովի անդամը կարող է ներկայացնել հատուկ կարծիք:** Հատուկ կարծիքը ներկայացվում է հանձնաժողովի նիստից հետո՝ երկօրյա ժամկետում»:*

Անկախ հանձնաժողովի անդամների՝ որպես տարբեր ոլորտների մասնագետների ներկայացված հատուկ կարծիքը կոնկրետ դեպքի վերաբերյալ կարող է պարունակել մասնագիտական վերլուծություն և օժանդակել դատարանին քննարկվող հարցի վերաբերյալ հանգելու հետևության:

Հետևաբար, դատապարտյալների հետագա վերասոցիալականացումն ու ուղղումն ապահովելու, ինչպես նաև որոշում կայացնելու համար դատարանին բովանդակային օժանդակություն ցուցաբերելու նպատակով անհրաժեշտ է

օրենսդրորեն սահմանել եզրակացությունների հիմնավորվածան պարտադիր պահանջ:

Խնդրահարույց են նաև Անկախ հանձնաժողովի նիստերի իրավազորությունը և քվեարկության ընթացակարգին առնչվող որոշ հարցեր: Մասնավորապես, Նախագահի հրամանագրի 14-րդ կետի համաձայն՝ *«Հանձնաժողովի նիստերն իրավազոր են, եթե դրանց մասնակցում է հանձնաժողովի առնվազն 4 անդամ»:* Նախագահի հրամանագրի 30-րդ կետի համաձայն՝ *«Հանձնաժողովի եզրակացություններն ընդունվում են հանձնաժողովի անդամների ընդհանուր թվի առնվազն կեսից ավելիի ձայներով»:*

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունից բխում է, որ թեև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով Անկախ հանձնաժողովի առնվազն 4 անդամի մասնակցության դեպքում Հանձնաժողովի նիստերը համարվում են **իրավազոր**, այնուամենայնիվ եզրակացությունն ընդունվում է ոչ թե քվեարկությանը մասնակցող անդամների ձայների մեծամասնությամբ, այլ **Անկախ հանձնաժողովի անդամների ընդհանուր թվի (7 անդամ) առնվազն կեսից ավելիի ձայներով:**

Այլ կերպ, ստացվում է, որ եթե նիստին մասնակցում է Անկախ հանձնաժողովի չորս անդամ, ապա ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական եզրակացությունը կհամարվի ընդունված **նիստին ներկա անդամների միայն միաձայն քվեարկության դեպքում:** Հակառակ պարագայում Անկախ հանձնաժողովը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ որևէ եզրակացություն չի կարող կայացնել, իսկ Նախագահի հրամանագիրը նման իրավիճակների դեպքում որևէ լուծում չի նախատեսում:

Ուստի, անհրաժեշտ է հստակեցնել օրենսդրական կարգավորման այս բացը՝ սահմանելով նաև ձայների հավասար բաշխման դեպքում ի օգուտ դատապարտյալի դրական եզրակացություն կայացնելու պահանջ:

Հաջորդ համակարգային խնդիրը վերաբերում է պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցի քննարկմանը: Նախագահի հրամանագրի 7-րդ կետը պարտավորեցնում է Անկախ հանձնաժողովին համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում պարտադիր քննարկել ոչ միայն դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, այլ նաև պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը և տալ դրական կամ բացասական եզրակացություն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1.1-ին և 1.2-րդ մասերով կամ 77-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ: Մինչդեռ, գործնականում Անկախ հանձնաժողովի քննարկմանն է ներկայացվում միայն դատապարտյալին՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը, իսկ նշանակված պատիժն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու

հնարավորությունը քննարկվում է այն բանից հետո, երբ պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ կայացվում է բացասական եզրակացություն: Վերոնշյալը, սակայն, չի բխում առկա իրավակարգավորումների բովանդակությունից և տրամաբանությունից:

Հարկ է նկատել, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելն ու պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելն ըստ էության տարբեր ինստիտուտներ են, որոնց գործադրման հիմքում ընկած հանգամանքները ևս տարբեր են: Հետևաբար, եթե առկա են միաժամանակ անձին թե՛ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, թե՛ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համապատասխան հիմքերը, ապա Անկախ հանձնաժողովը պետք է այս երկու հարցերն էլ քննարկման առարկա դարձնի և համապատասխանաբար տա եզրակացություն դրանցից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ առանձին-առանձին:

Այսպիսով, թեև օրենսդրությամբ նախատեսվում է համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում Անկախ հանձնաժողովի կողմից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, նշանակված պատիժն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի պարտադիր քննության պահանջ, այնուամենայնիվ ոչ հստակ և որոշակի կարգավորումների բացակայությունը քննարկվող ինստիտուտների գործնական կիրառության ընթացքում խնդիրներ է առաջացնում: Ուստի, անհրաժեշտ է նախատեսել համապատասխան լուծումներ, որոնք գործնականում կապահովեն դատապարտյալի՝ ոչ միայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, այլ նաև նրա նկատմամբ նշանակված պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի քննարկումը և դրանց վերաբերյալ համապատասխան եզրակացությունների կայացումը:

Քննարկվող ինստիտուտի գործնական կիրառության ընթացքում շատ հաճախ ստացվում է փակուղային իրավիճակ այն դեպքերում, երբ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը մերժելու մասին որոշումը բողոքարկվում է ՀՀ վերաքննիչ կամ ՀՀ վճռաբեկ դատարան, և այդ գործընթացը վեց ամսից երկար է տևում: Տվյալ դեպքում մի կողմից հարց է առաջանում՝ արդյոք վեցամսյա ժամկետը լրանալու դեպքում կարող է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը զուգահեռ ներկայացվել Անկախ հանձնաժողովին այն պայմաններում, երբ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ ատյաններում դեռևս վարույթը շարունակվում է: Մյուս կողմից, եթե դատապարտյալը ստիպված լինի սպասել դատական վարույթների ավարտին, ապա կխախտվեն ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ

պատժատեսակով փոխարինելու հարցը կրկին Անկախ հանձնաժողովի քննարկմանը ներկայացնելու ժամկետները: Այսպես՝ նշված նորմի համաձայն՝ «(...) Դատարանի կողմից պարտից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը կամ պարտի չկրած մասն ավելի մեղմ պարտատեսակով փոխարինելը մերժելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում պարտիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը տվյալ դատարարությանը պարտիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պարտի չկրած մասն ավելի մեղմ պարտատեսակով փոխարինելու հարցն անկախ հանձնաժողով է ներկայացնում Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված **վեցամսյա ժամկետը լրանալուց 45 օր առաջ**, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի»:

Հարկ է նկատել, որ այս հարցի վերաբերյալ պրակտիկայում միասնական մոտեցումները բացակայում են, և յուրաքանչյուր դեպքում տարբեր լուծումներ են տրվում: Ուստի, իրավական որոշակիությունն ապահովելու տեսանկյունից անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ:

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ոլորտին առնչվող ներպետական տարբեր իրավակարգավորումներում խոսվում է ՀՀ արդարադատության նախարարության Պրոբացիայի պետական ծառայության կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույց տրամադրելու մասին:

Մասնավորապես, «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «(...) Պարտիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պարտի չկրած մասն ավելի մեղմ պարտատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի կամ դատարանի պահանջի հիման վրա տարածքային մարմինը պարտիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պարտիժն ավելի մեղմ պարտով փոխարինելու վերաբերյալ ներկայացնում է խորհրդատվական զեկույց»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 5.1-րդ մասի համաձայն՝ «Պարտիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում **պրոբացիայի պետական ծառայության կողմից դատարանի կամ անկախ հանձնաժողովի պահանջի հիման վրա ներկայացված՝** պարտիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույցը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 438-րդ հոդվածի 3.2-րդ մասով նախատեսվում է, որ «Անհրաժեշտության դեպքում դատարանը կարող է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության պրոբացիայի պետական ծառայությունից պահանջել խորհրդատվական զեկույց, եթե այն արդեն չի տրամադրվել անկախ հանձնաժողովին»:

Նախագահի հրամանագրի 8-րդ և 9-րդ կետերով նախատեսվում է Անկախ հանձնաժողովի կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույց ստանալու նպատակով Պրոբացիոն պետական ծառայությանը դիմելու կարգը:

Վերը շարադրված իրավակարգավորումները վկայում են, որ ինչպես դատարանը, այնպես էլ Անկախ հանձնաժողովը կարող են դիմել Պրոբացիոն ծառայությանը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույց ստանալու նպատակով: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով Պրոբացիոն պետական ծառայության ռեսուրսների սահմանափակ ծավալը՝ խնդրահարույց է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի վերաբերյալ բավարար որակի խորհրդատվական զեկույցներ տրամադրելը:

Ավելին, 2018 թվականի մայիսի 23-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ոլորտի փոփոխման վերաբերյալ նոր օրենսդրական փաթեթ: Նոր իրավակարգավորումները նախատեսում են Պրոբացիոն պետական ծառայության կողմից խորհրդատվական զեկույց ներկայացնելու պարտադիր պահանջ, ինչը կարող է ավելի բարդացնել իրավիճակը, ռեսուրսների սղության տեսանկյունից:

Ուարի, հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է՝

✓ ***պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ ոլորտում Պրոբացիոն պետական ծառայությանը ներգրավելու դեպքում քայլեր ձեռնարկել նշված ծառայության կարողությունները զարգացնելու ուղղությամբ.***

✓ ***որոշում կայացնելու համար դատարանին բովանդակային օժանդակություն ցուցաբերելու նպատակով օրենսդրորեն սահմանել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատիժն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու եզրակացությունների հիմնավորված պարտադիր պահանջ.***

✓ ***նախարեսել համապարասխան լուծումներ, որոնք գործնականում կապահովեն դատապարտյալի՝ ոչ միայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, այլ նաև նրա նկատմամբ նշանակված պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի քննարկումը և դրանց վերաբերյալ համապարասխան եզրակացությունների կայացումը:***

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նշված, ինչպես նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգին առնչվող, սույն զեկույցում արտացոլված մյուս առաջարկությունների իրականացումը կարող է արդիական լինել նաև 2018 թվականին նախաձեռնված փոփոխությունների պայմաններում: